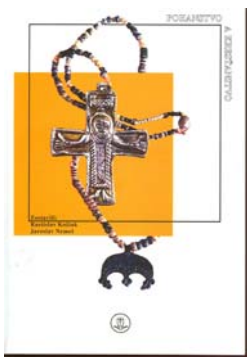

Pohanstvo a kresťanstvo. Zborník z konferencie usporiadanej 5.-6. II. 2003 v Banskej Bystrici.

Eds. Rastislav Kožiak – Jaroslav Nemeš.
Bratislava: Chronos, 2004. 320 s.

ISBN 80-89027-12-1

© Centrum pre štúdium kresťanstva. Všetky práva vyhradené. Pri citovaní prosíme dodržať autorské práva jednotlivých autorov a uvádzať zdrojovú publikáciu.

Vybrané problémy gréckeho myslenia v diele Giacoma Leopardiho

Andrea Urbanová

URBANOVÁ, Andrea: *Selected problems of greek thinking in the work of Giacomo Leopardi*. In: *Pohanstvo a kresťanstvo*. Bratislava: Chronos, 2004, p. 285-289.

The aim of this contribution from the field of the Romance studies is to outline several questions on the relationship and the transformation of the Greek thinking in the Italian literature of end of the 18th and the beginning of the 19th century with the attention paid exclusively to classical philologist (classicist) Giacomo Leopardi (1798-1837). In our present conditions is this author and his poetic and philosophical work very little known except Romance scholars or scholars dealing with Italian studies.

KEYWORDS: Philosophy, Philology, Leopardi, Greek Thinking

Statočný človek sa nepohne, ani keby sa zrútil svet.

Horatius¹

Verím teda, že dnes sú všetci ľudia statoční, pretože svet sa zrútil a nikto sa nepohol.

Leopardi

Tento príspevok z oblasti romanistiky si stanovuje za cieľ načrtnúť niekoľko problémových otázok vzťahu a transformácie gréckeho myslenia v talianskej literatúre konca 18. a zač. 19. stor., a to výlučne so zreteľom na Giacoma Leopardiho (1798-1837), klasického filológa, ktorý patrí svojim dielom medzi najvýznamnejších protagonistov tohto obdobia. V našich súčasných slovenských podmienkach je tento autor známy len veľmi málo svojim básnickým alebo filozofickým dielom, s výnimkou talianistov či romanistov v širšom význame.

Práve pre túto skutočnosť, ako aj pre jeho vplyv na neskorší vývin literatúry, som sa pokúsila uviesť do vzájomnej korelácie niektoré topoi jeho najzrelejšieho diela, ktoré považujem pre tento účel za významné. Ide konkrétne o *Operette morali* (*Morálne dielka*)² napísané

¹ Horatius (68 p.n.l.-8 n.l.) Leopardi naráža na úvod III. Ódy z III. knihy a parafrázuje Horatia v dialógu Herkula a Atlasa ([4], 22).

² *Operette morali* (*Morálne dielka*) neboli vôbec kompletne preložené do slovenčiny. Do českého jazyka boli preložené iba jeho básne r. 2000. V roku 1998 sa konala vedecká konferencia o Leopardiho diele v Bratislave, za pomoci Centro nazionale dei studi Leopardiani a Recanati. To sú jediné dostupné zmienky o jeho význame a diele na Slovensku.

v rokoch 1824-1834. Sú zhrnutím celej jeho filozofie, poznania človeka uprostred spoločnosti, jeho snáh o stanovenie a dosiahnutie cieľov, ako aj pochybností o ich zmysle a vôbec o výsledku každého konania a ľudskej existencie. Autor ich dokončil tri roky pred smrťou. (Napriek tomu, že nejde o rozsiahle dielo, nie je možné v jednej stati ozrejmiť jednotlivé vývojové etapy jeho esteticko-filozofických názorov, ba ani interpretačne rozoberať tento spis.)

Leopardi v priebehu svojho krátkeho, ale intenzívneho života podal presvedčivý obraz ľudskej skúsenosti s človekom samým. Od mentality svojich súčasníkov sa odlišoval svojim tragicky gréckym postojom. Tým, že chcel preniknúť do jadra vecí, pomenovával, obnažoval ich, práve tým sa stával odlišným, nevyhovujúcim vtedajšej predstave o správnom porozumení a používaní modernity... On prinášal rozvrat. Jeho súčasníci túžili po iluzórnom pokroku v jednotnej „vyššej“ spoločnosti v rousseauskom zmysle.

„Tvrším, že svet je spiknutím ničomníkov proti slušným ľuďom, tých najhanebnjších proti šľachetným. Ak sa ničomníci medzi sebou stretnú, hneď na prvýkrát sa bez ťažkostí intuitívne spoznávajú a okamžite sa medzi nimi vytvorí zväzok, ak náhoda ich záujmu ich núti oponovať si, zachovávajú si vzájomné sympatie jeden voči druhému a preukazujú si vzájomnú úctu. (...)

Sú to stále tí najlepší a najšľachetnejší, ktorí sa stretávajú s najväčšou nenávisťou, pretože sú úprimní a nazývajú veci pravým menom. To však je pre ľudský rod neospravedlňujúcou chybou, lebo nikto z tých, ktorí zlo pôsobia, ani zlo samo, nie je taký nenávidený ako ten, kto zlo pomenuje“ ([4], 9).

Leopardi je filozofom prirodzenej skúsenosti, ktorú podáva umeleckou formou, sám nikdy neprezentoval ucelený systém. Jeho „systém“ tvorí logos v herakleitovskom zmysle. Prelínanie filozofického poznávania a nepojmového umeleckého jazyka, boj opozit formálnych i významových a pod. Žiadne z jeho diel nie je napísané bez vzťahu s iným a všetky predchádzajúce väčšinou anticipujú určité základné myšlienky, základnú skúsenosť a majú neuveriteľný vzťah k jeho osobnému životu. O svojej básnickej kariére hovorí:

„Môj duch prekonal to isté štádium, aké ľudský duch prekonáva vo všeobecnosti. Totálna zmena vo mne je prechodom od antického stavu k stavu modernému“ ([5], IV).

Už nie je básnikom, pretože nastal v jeho poetike vývoj, ním samým definovaný ako vývoj od krásy k pravde, alebo od poézie k filozofii. Teda jeho základnými otázkami sú opozitá: krása - pravda, šťastie - nešťastie, rozum - príroda. Podáva vlastné videnie bolesti, cnosti, vzbury, smrti. Tu na týchto miestach dochádza k vývojovému posunu od antického stavu k modernému... A znamená postrehnutie všeobecného logu, skrytej harmónie protikladov, pochopenia rozpornej jednoty všetkého, jednoty rozmanitého sveta vecí a javov ([8], 139). Strata ilúzií zo skúsenosti. Osud, už nie riadený vonkajšími silami (démonmi, bohmi), ba dokonca už nie je podmienený ani étosom (mravmi a charakterom) ako u Herakleita, ale objavuje sa tu iba v modernom zmysle odsúdenia k poznaniu vlastného nešťastia. Veľkosť človeka spočívajúca vo virilita, v mužnom postavení sa neriešiteľnosti a ničote ako osudu v dôsledku straty ilúzií.

Formu, ktorú si zvolil pre svoje filozofické vyznania - operette, preberá z gréckeho vzoru Lukianových dialógov,³ ktoré boli v mimoriadnej obľube za klasicizmu, predovšetkým v románskych literatúrach. Najmä pre svoj duchaplný štýl a sarkastický dialóg na božské témy (Rozhovory v ríši mŕtvych, Zeus usvedčený z omylov, Rozhovory héter). Už to nebol vážny Platónov filozofický dialóg, ale komédia vo forme filozofického podania, ktorá rieši „choroby“ doby. Smiech nadľahčeného ľudového typu na vážne spoločenské témy sa niesol cez celý stredovek a vrcholil za humanizmu u Rabelaisa. Morálne dielka však v sebe nenesú stopy rabelaisovského parodického smiechu. Sú síce napísané ľahkým ironickým štýlom, no tento dojem poskytuje iba forma dialógu. Obsah si ponecháva hutný, hlboký filozofický ráz.

³ Lukianos zo Samosaty, grécky autor II. stor. n.l.

Leopardiho dielo je formálne rozdelené do dvadsiatich troch dialógov, z ktorých incipit tvorí samostatný dialóg História ľudského rodu, na pozadí prvkov gréckej mytológie. Predstavuje akúsi formu uchopenia látky a zovšeobecnenia prostredníctvom mýtu. Podobá sa Hesiodovmu podaniu vzniku sveta. A zároveň čerpá z Platónovho podobenstva o jaskyni, kde dominuje motív pravého poznania a krehkého vzťahu medzi šťastím a životom v iluzórnych predstavách. Vek ľudského rodu, ktorý plynie v tejto báji, je totožný skôr s procesom sebazoznávania ľudského ducha, ako so skutočným odkazom na mýtický vek.

Všetky dialógy sú hrou, ktorá čerpá z rôznych literárnych žánrov predchádzajúcich období a najmä obsahuje mimoriadne bohaté vplyvy a odkazy ako na grécke, tak i na rímske literárne diela a vysporiada sa s nimi Leopardiho „novým“ poňatím mytológie. Ponecháva jej naďalej zovšeobecňujúci charakter, ale prostredníctvom formy - dialógu aj zároveň individualizuje, v tom spočíva nezvyčajnosť jeho pohľadu. Hra s novoobjaveným mýtom sa zakladá aj na vzájomných koreláciách medzi tromi variáciami postáv. Protagonistami sú postavy skutočné, mytologické i úplne vymyslené. Vždy vystupujú v binárnej opozícii ako tvorcovia otázky a odpovede, tézy a antitézy, ktoré postupne buď nachádzajú súhlasné stanovisko, zmierňujú sa alebo privádzajú do úplného rozporu. Leopardi iba predkladá filozofické témy, nesnaží sa ich systematicky riešiť.

Leopardi nie je osvietencom, ani romantikom v pravom zmysle slova. Hľadá vlastnú cestu, reaguje síce na témy vlastné romantikom, najmä otázky bolesti, cnosti, vzbury, smrti, hovorí o osvietenom pokroku, ale odpovedá po svojom. Staví sa proti centralite človeka v celom univerze, odmieta pokrok ako ilúziu a nezmysel. Radikálne odmieta univerzalizmus - univerzálny rozum, spoločná viera, nové objavy, nové pravdy vedú cez jednotnosť k priemernosti a na tomto základe k stádovitosti cítenia, vnímania, súhlasnosti alebo odmietania novovynájdeneho pokroku, mravných noriem, politického programu - šťastia. Univerzálnosť predpokladala, že správnu výchovou všetci dospejú k rovnakým záverom. No Leopardi dospel iba k presvedčeniu o nutnom úpadku doby, neustálom túžení ľudstva, nenaplnenosti týchto túžob a z toho vyplývajúceho pocitu nešťastia a nudy. Na tomto mieste dochádza k narušeniu jeho doterajších polemík s antikom a vzniká štrbina medzi postojom antického a moderného človeka v koncepte nudy. Tento pojem je Grékom úplne cudzí. Približne okolo roku 1820 Leopardi rozpracoval systematicky teóriu príjemného, ktorá má svoj náprotivok v hedonizme Sokratovho žiaka Aristippa z Kyrény. Podľa nej je človeku najvlastnejšia láska k sebe samému, ktorá ho núti k zachovávaniu vlastného života a upriamuje ho na vyhľadávanie príjemného a s tým spojeného šťastia. Nešťastie Leopardi stotožňuje s nudou v tom momente, keď nemôže dôjsť k naplneniu túžby po očakávanom. V dialógu DI TORQUATO TASSO E DEL SUO GENIO FAMILIARE o nude hovorí:

„Nuda je niečo ako vzduch, ktorý vyplnína všetok priestor medzi vecami a každou dutinou v ktorejkoľvek z nich, odkiaľ jedno koleso vystupuje, až dokiaľ iné nezaujme jeho miesto, tam prenikne. A taktiež v ľudskom živote: každý okamih medzi pocitmi spokojnosti a nepríjemnosti vyplní nuda“ ([5], 84).

Leopardi tiež upozorňuje na hodnotu a rozdiely fyzického a intelektuálneho v postave Tristana: „Všetko to, čo robí človek v živote, závisí od schopnosti tela a bez neho nie je nič“ ([5], 238).

Upozorňuje na antickú vyrovnanosť medzi telom a intelektom a na opačný trend jeho i predchádzajúcej doby, ktorá povyšovala intelekt a telom pohrdala. Posledný Leopardiho dialóg je výrazom jeho najvlastnejšieho postoja k svojmu dielu, ako aj k jeho súčasníkom, preto je zaradený na konci celého cyklu. Akoby sa sám autor stotožňoval s jednou zo svojich postáv, ktorého sa pýta neznámy človek - priateľ novej doby, na zmysel jeho diela. Leopardi ho vedie zaujímavým ironickým spôsobom k tomu, aby nakoniec pochopil, že Tristan, (triste = smutný) smutný Leopardi, nikdy nemôže zmeniť názor na to, čo bolo jeho vlastným zážitkom, skúsenosťou, jeho vlastným životom, aj keby mu spoločnosť priniesla akékoľvek dôkazy. Dialóg osciluje okolo polarít JA - ostatní. Moje vlastné sa vníma ako oprávnené, naopak

cudzie, ako škodlivé, neprijateľné, nepreniknuteľné skúsenosťou. To platí o oboch postavách. Nik nepristúpi na stanovisko druhého, aj keď Tristan fiktívne argumenty priateľa prijíma, svojimi odpoveďami dokazuje, že nie sú ničím iným, než lžou, dohodnutou všeobecnou spoločenskou pravdou. Leopardi sa na záver svojej knihy smeje z ľudského druhu zamilovaného do života:

„Viem iba, že či chorý alebo zdravý, šliapem po zbabelosti a odmietam každú útechu a každý mladický klam a mám odvahu podporovať stratu každej nádeje“ ([5], 237).

Ak by sa aj objavilo tvrdenie, že Leopardiho vývoj od antiky smeroval vlastne k nihilizmu, nie je to vonkoncom pravda. Ak odmieta pravdu - ilúzie pravdy, ak sa zbavuje života v posledných vetách dialógu, koná tak nie z opozície voči životu, ale práve preto, že dokazuje svoju pripravenosť čeliť všetkému bez bolesti, bez bolesti zo straty idolu fiktívneho, nepostihnuteľného cieľa. To je heroizmus Leopardiho modernity, ako transformácie antického myslenia, ktorý svojím životom dokazoval. „Mierim neohrozene k púšti života“ ([5], 257). To je herakleitovský postoj. Vedomie boja ako aktivity a neustáleho pokusu o obnovenie poriadku a harmónie. Toto vedomie neustále živého tragického konfliktu medzi životom a smrťou vo všetkých veciach, ho privádza k pestovaniu jedinej cnosti - virilita. S vedomím jej neúčinnosti, márnosti pestuje cnosť ako cestu, ako prostriedok sebatvrdenia a dosiahnutia možnej slobody. Vyberá si nakoniec smrť od priemernej spoločnosti a priemerných túžob a dáva všetko za bolesť, ktorá vedie k slobodnej voľbe. Odmietat' nádej, čeliť púšti života, znamená očakávať smrť bez úzkosti. V súlade s celou klasickou tradíciou vychádzajúcou od Senecu cez Montaigna, pre ktorého sa nedostatok strachu stáva naozajstným oslobodením a dozrievanie na smrť receptom na život.

Mgr. Andrea Urbanová; ULUK, Štefánikova 67,
949 74 Nitra (urbanova@szm.sk)

Literatúra:

- [1] Bernardi, I., Barbero, G.: Profilo storico della letteratura italiana. Torino: SEI, 1983. 702 s.
- [2] Kessidi, F. Ch.: Hérakleitos. Prel. I. Štekrová. Praha: Svoboda, 1985. 174 s.
- [3] Kessidi, F. Ch.: Od mýtu k logu. Prel. K. Martinková, P. Kuklica. Bratislava: Pravda, 1976. 339 s.
- [4] Leopardi, G.: Canti Zpěvy. Prel. K. Zlín. Kutná hora: Tichá Byzanc, 2000. 249 s.
- [5] Leopardi, G.: Operette morali. Milano, Miller S. E - Vigevano, 1996. 244 s.
- [6] Petronio, G., Marando, A.: Letteratura e società, vol. III. Firenze, 1991. 881 s.
- [7] Robin, L.: La pensée grecque. Paris, 1923. 480 s.
- [8] Simonini, A.: Storia dei movimenti estetici nella cultura italiana. Vol. I. Firenze: Sansoni editore nuova, 1985. 300 s.
- [9] Solomon, R., C.: Vzostup a pád subjektu. Nitra: Enigma, 1996. 120 s.
- [10] Ugniewska, J.: Tematické jadrá v Leopardiho morálnych dielkach. In: Giacomo Leopardi nel mondo slavo. Bratislava: Veda, 2001. 100 s.

Summary

Selected problems of greek thinking in the work of Giacomo Leopardi

Andrea Urbanová

This article is an attempt at a generalising characteristic of the most marked tendencies and main orientations of Italian literature at the turn of the 18th in the 19th century. The authoress endeavours to map out also the present situation of aesthetic value in greek thinking. Main differences and influences between philosophic thinking of Leopardi as Italian classical philologist and the greeks, first of all Heracleitos of Efez and other in generaly. The interpretation bases on the topic text's analysis. And also in ours times reveals new sense of faith as logos and too try to show a new meaning of mythology